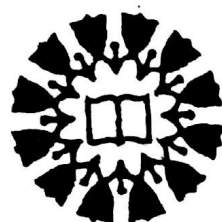

کتابشناسی گزیده توصیفی فلسفه و کلام اسلامی

تهیه و تنظیم:
ملیحه صابری نجف آبادی

تهران

۱۳۸۰

سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها (سمت)

کتابشناسی گزیده توصیفی فلسفه و کلام اسلامی به منظور معرفی منابع و مآخذ درسی دانشجویان و دانش پژوهان رشته فلسفه و کلام اسلامی و سهولت دستیابی به این کتابها تهیه شده است. این اثر اولین کتابشناسی توصیفی تخصصی در این رشته است که همراه با چکیده نویسی ارائه می شود و در سه بخش کلام، فلسفه اسلامی و منطق بر اساس حروف الفبای عناوین تنظیم شده است. مبنای گزینش کتابهای توصیف شده علاوه بر مرجعیت و ارزش علمی، مکتبی و تاریخی آنها، در دسترس قرار داشتن اثر برای عموم علاقه مندان بوده و طبیعی است که کتابهای خطی و تصحیح نشده و همچنین آثار نادر ملحوظ نشده است. در توصیف کتابها سعی شده است علاوه بر ارائه اطلاعات کلی کتابشناختی، مذهب، مکتب، زمان نویسنده و هدف او از نگارش اثر، رئوس اصلی مطالب آن مشخص و در پایان توصیف موضوع کتاب، محل بازیافت و مقطع تحصیلی مناسب مورد استفاده آن، معین شود. نمایه کتاب با استفاده از طرح علوم دینی اسلام در نظام رده بندی کنگره مرحوم دکتر احمد طاهری عراقی و براساس طبقه بندی مکاتب فلسفی و مذاهب کلامی و همچنین موضوعات عام و خاص تهیه شده است. منظور از موضوعات عام در فلسفه اسلامی امهات مباحث فلسفه نظری شامل امور عامه، طبیعیات، الهیات خاص و گاهی منطق است. در کلام اسلامی موضوعات عام مربوط به اصول اعتقادی شامل توحید، نبوت و معاد و امامت می شود و فلاسفه و متکلمین عموماً به صورت مبسوط و مختصر به این مباحث پرداخته اند؛ اما در برخی از کتب فلسفی و کلامی نویسنده یکی از موضوعات مشخص امور عامه یا طبیعیات و امور خاصه یا اصول

اعتقادی را انتخاب کرده و به بررسی آن موضوع پرداخته است. این کتب تحت عنوان مباحث خاص آمده است. بیشتر کتابهای توصیف شده به زبان عربی بوده و کتابهای قدیمی به زبان فارسی در نمایه موضوعی جدا شده‌اند. ناگفته پیداست به علت ویژگیهای منابع این رشته توصیف برخی از آثار دشوار بود؛ زیرا بسیاری از آنها فاقد مقدمه، توضیح مؤلف و حتی فهرست مطالب بوده‌اند. طبیعی است این کتابشناسی به علت این مشکلات و نیز به علت نبود اثری مشابه در این زمینه خالی از عیوب و نواقص نیست و اینجانب از هم اکنون با کمال میل از پیشنهادها و راهنماییهای خوانندگان محترم در رفع اشکالات استقبال می‌کنم. امید است این کار کوچک نقطه شروعی برای انجام کارهای بزرگتر شود. در اینجا بر خود لازم می‌دانم از اساتید گرانقدر، جناب آقای مصطفی ملکیان، جناب آقای کامران فانی و جناب آقای دکتر محسن کدیور، که با راهنماییهای خود مرا در انجام این کاریاری رساندند تشکر کنم. همچنین از سرکار خانم قبله‌ای برای ویرایش کتاب صمیمانه سپاسگزارم.

علائم اختصاری مربوط به محل بازیافت آثار

ت: کتابخانه مرکزی دانشگاه تربیت مدرس

م: کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران

ال: کتابخانه دانشکده الهیات و معارف اسلامی دانشگاه تهران

ان: کتابخانه انجمن فلسفه و حکمت ایران

س: کتابخانه سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی (سمت)

پ: کتابخانه مرکزی پژوهشگاه علوم انسانی

شماره‌های مربوط به مقاطع تحصیلی

۱ و ۲: کارشناسی

۳: کارشناسی ارشد

۴: دکتری

۱. آراء اهل المدينة / ابونصر فارابی؛ مقدمه و تحقیق از پیرنصری نادر. بیروت: دارالمشرق، ۱۹۸۶ م، ۱۸۷ ص.

مؤلف دانستن حکمت نظری و عملی را رکن اساسی و شرط اول ریاست مدینه فاضله می‌داند. او این کتاب را درباره مبانی نظری مدینه فاضله و حکومت افاضل حکما نوشته و بعد از طرح مبانی و ویژگیهای مدینه فاضله، افکار و اندیشه‌های معتقدان به حکومت غیر فاضله را آورده است. مهمترین عناوین فصولی و هفتگانه آن عبارتند از: موجود اول و تعریف ناپذیری او، توحید و مراتب موجودات، اسماء و صفات حق، عالم شهادت، نظام متصاعد، نفس و قوای آن، احتیاج انسان به زیست اجتماعی، فضایل رئیس اول، نفوس مردم جاهله و عدالت و سعادت از نظر آنها. این کتاب توسط سید جعفر سجادی ترجمه و با نام اندیشه‌های اهل مدینه فاضله چاپ شده است.

/ب/

موضوع: فلسفه اسلامی (حکمت عملی) (۳۰۲)

۲. آغاز و انجام: تذکره / خواجه نصیرالدین طوسی؛ به کوشش ایرج افشار. تهران: دانشگاه تهران، ۱۳۳۵ ش، ۵۰ ص.

هدف از تألیف این رساله فارسی بررسی احوال قیامت و توصیف بهشت و دوزخ بر اساس کتاب و سنت است. این اثر را مؤلف (م ۶۷۲ ق) به درخواست یکی از دوستانش که جوایب دانستن احوال آخرت بوده تألیف کرده و خود آن را تذکره نامیده است. او در این کتاب با استفاده از روش عرفانی به نحو موجز در بیست و پنج فصل به توضیح مطالب ذیل می‌پردازد: آغاز آفرینش مراتب مردمان در دو جهان، احوال قیامت از نظر زمان و مکان، اصناف خلق در قیامت، حساب و میزان، طی آسمانها، نفحات صور، احوال روز رستاخیز، درهای بهشت و دوزخ، زبانیه دوزخ، جویهای بهشت و دوزخ، درختهای زقوم و طوبی، حورالعین، ثواب و عقاب و عدل.

/ال/

(۳۰۲)

موضوع: کلام اسلامی

۳. آگاهی و گواهی: ترجمه و شرح انتقادی رساله تصور و تصدیق / صدرالمتألهین شیرازی؛ ترجمه و شرح مهدی حائری یزدی. تهران: انجمن اسلامی حکمت و فلسفه ایران، ۱۳۶۰، دوازده + ۱۴۰ ص.

این رساله مشهور در معرفی مبانی شناخت از دیدگاه حکمت متعالیه نوشته شده است. تقسیم علم به تصور و تصدیق، حقیقت تصور و تصدیق و تقسیم حاصر علم، عناوین اصلی مباحث را تشکیل می‌دهند. مترجم در پاورقی به نقد مباحث متن و مقایسه آراء مؤلف با نظرات برخی از فلاسفه غرب و شرق پرداخته است. در این کتاب علاوه بر مقدمه مؤلف، پیشگفتار مترجم نیز آمده است.

موضوع: فلسفه اسلامی (حکمت متعالیه) (۲) /ال/

۴. آموزش فلسفه / محمدتقی مصباح یزدی. تهران: سازمان تبلیغات اسلامی، ۱۳۶۵، ۲ جلد.

آنچه در این اثر آمده سلسله مباحث منظمی است درباره فلسفه اسلامی با روش حکمت متعالیه. نویسنده در تلاش است مطالب فلسفی را با زبانی ساده و با پرهیز از اصطلاحات پیچیده توضیح دهد. این مجموعه، که به عنوان متن درسی تهیه شده است، شامل هفتاد درس فلسفی است که با همکاری مؤسسه در راه حق تنظیم شده است. اشاره‌ای گذرا به سیر تفکر فلسفی، موقعیت علوم تجربی و ارزیابی آن، رابطه فلسفه با علوم دیگر و ضرورت آموختن فلسفه، عنوان مباحث اولیه این کتاب را تشکیل می‌دهند. در ادامه مباحثی درباره شناخت‌شناسی در طی ده درس طرح شده است. بخش هستی‌شناسی که عمده مطالب کتاب را تشکیل می‌دهد شامل پنجاه درس در زمینه الهیات عام و برخی مباحث الهیات خاص است.

موضوع: فلسفه اسلامی (حکمت متعالیه) (۲۰۱) /س/

۵. الابانه عن اصول الديانة / ابوالحسن علی بن اسماعیل بن عبدالله اشعری. بیروت: دار ابن زیدون (بی تا)، ۷۶ ص.

این کتاب از مهمترین آثار کلامی اشاعره است که توسط بنیانگذار این مکتب در قرن چهارم به زبان عربی نگارش یافته است. اثر مذکور بیانگر اعتقادات اصلی اشاعره است.

مؤلف در ابتدای کتاب به شرح و نقد عقاید مخالفین خود (معتزله، قدریه، جهمیه، حروریه، رافضیه و مرجئه) پرداخته و سپس به طرح نظرات خود تحت عنوان نظرات اهل حق و سنت درباره صفات خدا، امکان رؤیت، عدم خلقت قرآن، افعال خدا، استواء بر عرش، ایمان و کفر، تکلیف، عذاب قبر، امامت ابوبکر و حرمت خلفای راشدین، وجوب نماز جماعت، فرمانبرداری از حاکم مسلمان، اجل و شیطان اهتمام ورزیده است. او به استدلال و اثبات این اصول اعتقادی پرداخته و از آیات و روایات فراوان کمک گرفته است.

/ت/

(۳۰۲)

موضوع: کلام اشاعره

۶. ابونصر فارابی فیلسوف اسلام و معلم ثانی / رایزنی فرهنگی جمهوری اسلامی ایران و دمشق. بیروت: مؤسسه مینیوللتجلید، ۱۴۰۹ هـ، ۳۲۶ ص.

این اثر حاصل همایش بزرگداشت مقام فارابی است که در دمشق برگزار شد. مقالات ارائه شده درباره آراء، افکار، آثار و تأثیر فارابی در رشد فلسفه اسلامی بوده است. کتاب با متن سخنرانی وزیر وقت ارشاد اسلامی ایران آغاز شده و در ادامه مقالات محمد جعفر شمس‌الدین با عنوان «با فارابی در زمینه جواب فلسفی اش»، دکتر فتحی درینی با عنوان «فیلسوف اسلامی فارابی»، دکتر حسن عباس نصرالله با عنوان «سازش دین و فلسفه» و مقالات دکتر محمد آلتونجی و دکتر محمد محمود درباره آثار و فلسفه سیاسی و اجتماعی فارابی آمده است. کتاب فهرست منابع دارد.

/ت/

(۲)

موضوع: فلسفه اسلامی

۷. اتحاد عاقل به معقول / سید ابوالحسن رفیعی قزوینی؛ مقدمه و تعلیقات حسن حسن‌زاده آملی. تهران: مرکز انتشارات علمی و فرهنگی، ۱۳۶۱، ۷۲ ص.

هدف مؤلف از نگارش این رساله کوتاه دفاع از نظریه ملاصدرا در اثبات اصل اتحاد عاقل و معقول و پاسخ به منکرین آن است. اصل این رساله شامل یک مقدمه، سه فصل کوتاه و یک خطابه است. در فصل اول به تفاوت میان معقول بالذات و بالعرض و منظور از اتحاد عاقل و معقول پرداخته شده است. فصل دوم درباره حقیقت معقول بالذات است و در فصل سوم اقسام سه‌گانه اتحاد و مراد ابن سینا از اتحاد عاقل و معقول بررسی

شده است. خاتمه رساله مربوط است به تجرد نفس و نورانیت آن. شارح از شاگردان مؤلف است.

/ت/

موضوع: فلسفه اسلامی (حکمت متعالیه) (۳۰۲)

۸. اثبات النبوت / ابویعقوب اسحق سجستانی؛ تحقیق و مقدمه از عارف تامر. بیروت: دارالمشرق، ۱۹۸۶، ید+ ۲۰۱ ص.

هدف مؤلف از نوشتن این کتاب، اثبات صدق و حقایق پیامبران و توجه دادن خواننده به این است که پیامبران بر انسانها ریاست روحی دارند و در اعلیٰ مراتب کمال بشری به سر می‌برند. این جوهر عقیده فرقه اسماعیلیه است و مؤلف از اندیشمندان بزرگ این فرقه در قرن چهارم است. کتاب دارای هفت مقاله و هر مقاله شامل دوازده فصل است. برخی از مباحث کتاب درباره تفاوت در مخلوقات جهان، اثبات نبوت از اجناس طبیعی، اتفاق انبیاء در حقیقتشان و ادوارالنطق است. این کتاب فهرست اعلام، اسماء الکتب، اسماء مدن و اماکن و آیات قرآنی دارد.

/ال/

موضوع: کلام اسماعیلیه (۳۰۲)

۹. اثولوجیا / افلوپین؛ ترجمه ابن ناعمة حمصی؛ تعلیقات قاضی سعید قمی؛ با مقدمه و تصحیح سید جلال‌الدین آشتیانی و مقدمه انگلیسی سید حسین نصر. تهران: انجمن فلسفه ایران، ۱۳۵۶، چهل و هفت + ۲۱۶ + ۱۲ ص.

اثر مزبور، شرح چهار میمر از ده میمر اثولوجیا، رساله معروف افلوپین فیلسوف روم درباره الهیات است. این کتاب را فرفورئوس، شاگرد مؤلف از کتاب تاسوعات استخراج کرده است. بسیاری از حکمای اسلامی مانند فارابی، ابن سینا و ملاصدرا به اثر توجه نشان داده و آن را منسوب به ارسطو می‌دانند که صحیح نیست. مهمترین موضوعات این اثر عبارت است از: معرفت به سبب اول، تجرد نفس، کیفیت وجود نفس و رابطه آن با بدن، مراتب موجودات و شرف عالم عقل. شارح، که از افاضل حکمت و عرفان در دوران صفوی است، مباحث مبسوطی در زمینه نفس، عقل، ارتباط عقول و نفوس و نحوه تعلق نفوس و اجسام ذکر کرده است. در ضمن شرح به آراء حکمای دیگر نیز توجه شده است.

/ت/

(۳۰۲)

موضوع: فلسفه یونان

۱۰. احیای حکمت / علیقی بن قرچغای خان؛ مقدمه غلامحسین ابراهیمی دینانی، تصحیح و تحقیق فاطمه فنا. تهران: دفتر نشر میراث مکتوب، ۱۳۷۷، ۲ جلد.

این اثر فلسفی با روش مکتب اصفهان به زبان فارسی نوشته شده است. جلد اول این کتاب طبیعیات و جلد دوم الهیات است. نویسنده در طول کتاب، متأثر از آراء استاد خود شیخ رجبعلی تبریزی است و مانند استاد و دیگر هم مشربانش (در مکتب اصفهان) در بیان آراء و عقاید از آیات و روایات ائمه اطهار (ع) کمک گرفته است. مؤلف کتاب را با یک پیشگفتار و چهار مقدمه شروع می‌کند و در ادامه مطالب اصلی را در دو فنّ الهیات و طبیعیات توضیح می‌دهد. هر فن شامل شش باب و هر باب شامل فصول و مقالاتی است. اثبات ترکیب اجسام بسیطه از ماده و صورت نوعی اجسام و مزاجیه، حقیقت نفس جزئی، حقیقت نبوت و امامت و حجج الهی، عناوین فن اول را تشکیل می‌دهد و مصادرات الهیات، اثبات واجب الوجود و صفات او، عقول و نفوس سماویه و کیفیت صدور اشیاء از واجب، مهمترین مباحث فن دوم است. کتاب مقدمه و پیشگفتار دارد. در خاتمه کتاب فهرست آیات، احادیث، اعلام رجال، کتب، اماکن، اصطلاحات و منابع آمده است.

/س/

(۳۰۲)

موضوع: فلسفه اسلامی

۱۱. الاربعین فی اصول الدین / فخرالدین رازی. قاهره: مکتبة الکلیات الازهریة، ۱۹۸۶ میلادی، ۲ جلد.

این اثر شامل چهل مسأله کلامی است که به شیوه‌ای استدلالی و با استناد به آیات و مباحث تاریخی بیان شده است. امام فخر رازی، متکلم بزرگ اشعری مذهب، در این کتاب ضمن اثبات نظریه خود به آراء و اقوال فرق دیگر اسلام نیز بسیار اشاره کرده است. جلد اول این اثر شامل شانزده مسأله و جلد دوم شامل بیست و چهار مسأله است و مهمترین مسائل دو جلد اثبات صفات خدا، خلق افعال، حقیقت نفس، معاد، امکان عدم و یا عدم امکان اعدام اجسام توسط خدا، اثبات نبوت، ثواب و عقاب و امامت است.

/ت/

(۴۰۳)

موضوع: کلام اسلامی (کلام اشاعره)

۱۲. الارشاد الی قواطع الادله فی اصول الاعتقاد / امام الحرمین جوینی، محمد یوسف